

УДК 343.9

Олеся Ващук,*канд. юрид. наук,
доцент кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НЕВЕРБАЛІСТИКИ*

Стаття присвячена визначенню місця криміналістичної невербалістики у системі криміналістики. Охарактеризовано чинники формування та виміри криміналістичної невербалістики. Виділено етапи формування криміналістичної невербалістики та окреслено стадії формування криміналістичної невербалістики. Доведено необхідність виокремлення криміналістичної невербалістики як самостійної галузі наукового знання.

Ключові слова: криміналістика, система криміналістики, невербальна інформація, виміри криміналістичної невербалістики, криміналістична невербалістика.

Постановка проблеми. Умови дослідження криміналістичної невербалістики потребують комплексного підходу до вивчення явищ, пов'язаних зі злочинами, використання досягнень і об'єднання зусиль фахівців різних галузей наук (у тому числі, психології і фізіології). Такий широкий підхід до формування криміналістичної невербалістики необхідний, перш за все, у зв'язку з тим, що її основи базуються на стику гуманітарних (юридичних), природничих і технічних наук. У межах криміналістики криміналістична невербалістика займає важливе місце у системі криміналістики, перебуваючи на стику криміналістичної техніки і тактики, оперуючи її науковим категоріальним апаратом, виконуючи головне завдання криміналістики і відповідаючи її законам розвитку і руху.

Аналіз досліджень і публікацій. Більшість оприлюднених публікацій щодо досліджень невербальної інформації в науковому світі сконцентрована навколо її психологічного пізнання і тлумачення, тому видається важливим формування нової сфери знань, яка би змогла відповідати одній із головних функцій криміналістики – боротьбі зі злочинністю [1, с. 20]. Переходячи від головної функції криміналістики до сутності кримінального провадження, необхідно підкреслити актуальність питань і попит на дослідження невербальної інформації на досудовому розслідуванні і в судовому провадженні [2; 3; 4; 5].

Отже, метою даної статті є виявлення тенденцій формування криміналістичної невербалістики у системі криміналістики та дослідження можливостей її формування як самостійної галузі наукового знання.

Виклад основного матеріалу. Процес формування нових знань криміналістичної невербалістики, які відтворюють об'єктивні законо-

мірності навколишнього середовища, включає пізнання, зумовлене соціально-історичною практикою людської діяльності та її розвитком. Цей процес наділений такими властивостями, як:

- розвиток;
- розширення;
- поглиблення;
- вдосконалення;
- відтворення [6; 7].

Маючи у чинниках вищезазначені властивості, криміналістична невербалістика формує нові об'єктивні знання про людину та її діяльність. Ці знання будуть унікальними завдяки тому, що досліджуватимуть психофізіологічний стан людини у чотиристоронньому вимірі, крізь призму криміналістики, психології, фізіології та досягнень технічних наук.

Одним із загальних завдань криміналістики є розроблення і систематизація об'єктивних знань про психофізіологічний стан людини. Знання в такому разі розглядається як результат пізнавальної діяльності психофізіологічної сутності людини в її взаємозв'язку з вербальною та невербальною поведінкою, що охоплюється криміналістикою як форма усвідомленого пошуку і пізнання істини (теоретичне, прикладне, фундаментальне, експериментальне) у кримінальному провадженні. У змісті криміналістичної невербалістики відображається її багатогранність, спеціалізоване значення і визначення місця криміналістичної невербалістики у системі загальних знань. Ці знання криміналістичної невербалістики вживаються у таких вимірах:

1. Гносеологічне пізнання навколишнього середовища (тобто процес пізнання навколишнього середовища);

2. Верифікована та валідована інформація (тобто дані, які підлягають виявленню, дослідженню та використанню);

* Дана публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом (Ф70/193-2017 (0117U003832)) Державного фонду фундаментальних досліджень.

3. Компетентності (тобто комплекс знань-вмін-навичок для практичного застосування).

З одного боку, криміналістична невербалістика досліджує невербальну комунікативність людини як сукупність взаємозумовлених спільних дій людей у вигляді інформаційно-комунікаційного процесу, який охоплюється певними закономірностями і має причинно-наслідковий результат. У цьому відношенні варто визначити такі критерії наукового пізнання, як види, рівні, типи та класифікація.

З іншого боку, криміналістична невербалістика спрямована на формування знань про невербальну інформацію навколишнього середовища, метою якої є досягнення дійсності у реальних фактах природного взаємозв'язку, передбачення динаміки розвитку дійсності і можливостей впливу на неї, тобто пізнання об'єктивних умов на основі узагальнення комплексу наявних даних вербального і невербального характеру.

Основне трактування криміналістичної невербалістики як діяльності з розуміння природи невербальної інформації, своєчасного тлумачення і використання у кримінальному провадженні зумовлено трьома такими факторами:

- форма діяльності, тобто процес опанування знань, їх розвиток і вдосконалення, результатом якого є поглиблення людських компетенцій;
- форма діяльності, тобто взаємодія об'єкта і суб'єкта (суб'єкта і суб'єкта тощо), результатом якого є шифрування-дешифрування невербальної інформації;
- цілеспрямоване відображення навколишнього світу у свідомості людей, результатом якого є нове знання.

На початку свого формування криміналістична невербалістика стосовно ступеня пізнання поділяла отримані дані на чуттєві і раціональні. Вже через декілька років це бачення змінилося у зв'язку зі стрімким розвитком технічних наук, а далі отримало вдосконалення у зв'язку з технологізацією сучасних знань.

Етапний розвиток криміналістичної невербалістики пройшов власні рівні пізнання:

- дослідження феномену невербальної інформації;
- апробація даних криміналістичної невербалістики;
- утвердження знань криміналістичної невербалістики.

Для розуміння сутності криміналістичної невербалістики за типами наукового пізнання виділяється:

- 1) природне пізнання;
- 2) соціальне пізнання;
- 3) суспільне пізнання;
- 4) наукове пізнання.

Отримані знання у сфері криміналістичної невербалістики набувають різних форм:

- 1) природна;
- 2) соціальна;
- 3) суспільна;
- 4) наукова.

У світлі сучасної третьої наукової революції криміналістична невербалістика роз-

вивається на тлі загальної наукової еволюції, науково-технічного та науково-технологічного стрімкого розвитку. Головним її результатом стає синтез наукових знань, технічних розробок у поєднанні з технологією пізнання дійсності через невербальну інформацію. Подібно до того, як поетапно відбувались ці процеси розвитку і формування, першорядне розуміння невербальної інформації переростало в окрему сферу знань – криміналістичну невербалістику, що породило психофізіологічний поштовх розуміння людської діяльності і навколишнього середовища; ця тенденція перетворилась на технологічну конструкцію, яка формує нове бачення у криміналістиці. Вона відповідає чинним завданням кримінального процесуального законодавства (ст. 2 КПК України), обставинам, які підлягають доказуванню (ст. 91 КПК України), і викликам з боку злочинності.

Основною криміналістичної невербалістики є новітні технології, які ґрунтуються на новому розумінні невербальної інформації, ширшому колі її джерел, модернізованих засобах використання її в межах кримінального провадження. Виняткову роль у цьому процесі відіграють технічні засоби (механізми, пристрої та пристосування), які отримали високу динаміку розвитку та поширення, що зараз вже має всесвітній масштаб.

Головним чинником формування криміналістичної невербалістики є зростання значення невербальної інформації стосовно вербальної у людській діяльності та пошук нових форм встановлення даних, отримання орієнтуючої інформації в межах кримінального провадження. Прямим і нерозривним став зв'язок невербальної інформації з вербальною інформацією, які, знаходячись у взаємодії, з одного боку, корелюють одна з одною, а з іншого – підтверджують або спростовують свої знаки.

Розуміння невербальної інформації в криміналістиці зазнає глибоких змін, з'являються нові продуктивні засоби її дешифрування, збільшується її провідна роль у людській комунікації, продовжується її формування у самостійну галузь знань і відкриття нового знання. Передусім відбулися зміни в елементах пізнання невербальної інформації.

Елементи пізнання невербальної інформації в криміналістиці обмежені сферою дії кримінального процесуального законодавства:

- суб'єкт пізнавального процесу (той, що пізнає);
- суб'єкт пізнавального процесу (той, якого пізнають);
- об'єкт пізнавального процесу (який пізнається);
- обстановка пізнавального процесу (місце, час та інші умови, які пізнаються).

Суб'єктом пізнавального процесу (тим, що пізнає) не завжди виступає одна людина, це може бути група з необмеженою кількістю дослідників із різних сфер знань. Суб'єкт пізнавального процесу (той, якого пізнають) – людина (група людей), точніше людська діяльність, що відбувається у певних умовах кримінально-

го провадження. Об'єкт пізнавального процесу (який пізнається) – навколишня обстановка людської діяльності, створеної опосередковано в межах події кримінального провадження, яка відіграє додаткову інформаційну роль. Обстановка пізнавального процесу (місце, час та інші умови, які пізнаються) – об'єкти та інші речі матеріального світу у контексті кримінального провадження, що відіграють функціональну роль.

У співвідношенні елементів пізнання невербальної інформації спостерігаються резонансні зміни залежно від поставлених завдань у межах кримінального провадження та інших зовнішніх чинників впливу. Не завжди відбувається трансформація невербальних знаків у сприйнятту інформацію.

Формування криміналістичної невербалістики супроводжується такими кореляційними стадіями:

- поява проблеми недостовірності вербальної інформації та пошук інформаційних знаків у навколишньому середовищі злочинної події;
- виокремлення нового об'єкта і предмета досліджень – невербальної інформації;
- визначення методів (застосування, адаптація наявних; створення нових) дослідження об'єкта і предмета досліджень;
- накопичення змісту (напрями, компоненти, завдання і т. п.) сфери знань із невербальної інформації.

Під час формування криміналістичної невербалістики відбулося розуміння її предмета дослідження, синтез її визначення у різних наукових колах та адаптація в межах кримінального провадження, виокремлення та створення спеціальних методів її дослідження.

Визначаючи напрям наукового дослідження криміналістичної невербалістики, відзначимо її прикладний науковий характер, тобто це такі дослідження криміналістичної невербалістики, що застосовують досягнення фундаментальних наук (криміналістика, психологія, фізіологія, кримінальний процес, кримінальне право тощо) для вирішення практичних завдань та результатом яких є вдосконалення або створення новітніх технологій з дослідження людини й людської діяльності та навколишнього середовища.

Якщо говорити про місце криміналістичної невербалістики серед елементів наукового знання:

- природознавство – природничі науки (центральною об'єктом дослідження – природа);
- людинознавство – гуманітарні науки (центральною об'єктом дослідження – людина);
- суспільствознавство – суспільні науки (центральною об'єктом дослідження – суспільство);

- технознавство – технічні науки (центральною об'єктом дослідження – техніка), то зрозумілим є її місце серед гуманітарних наук, де центральним об'єктом дослідження виступає людина.

Отже, основним науковим фундаментом криміналістичної невербалістики серед сфер знань є:

- криміналістика;
- психологія;
- фізіологія.

Розуміння цього наукового фундаменту не обмежує застосування знань інших наук – навпаки, надає можливість подальшого інтегративного розвитку криміналістичної невербалістики у світі наукового пізнання.

Висновки

Формування криміналістичної невербалістики зумовлено специфічними властивостями, вимірами знань криміналістичної невербалістики, значенням пізнання криміналістичної невербалістики, етапним розвитком криміналістичної невербалістики, типами, формами і елементами наукового пізнання криміналістичної невербалістики, кореляційними стадіями криміналістичної невербалістики та свідчить про готовність до розуміння криміналістичної невербалістики як самостійної галузі наукових знань.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика : підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв [та ін.]. – Київ : «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с.
2. Ващук О. П. Сучасні можливості верифікації невербальної інформації в межах кримінального провадження / О. П. Ващук // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 6. – С. 213–216.
3. Матеріали емпіричного дослідження практики використання невербальної інформації в кримінальному провадженні. – Одеса : Фенікс, 2015. – 60 с.
4. Комиссарова Я. В. Особенности невербальной коммуникации в ходе расследования преступлений / Я. В. Комиссарова, В. В. Семенов. – Москва : Юрлитинформ, 2004. – 224 с.
5. Лукашевич В. Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования / В. Г. Лукашевич. – Киев, 1993. – 194 с.
6. Малюга Н. М. Наукові дослідження в бухгалтерському обліку: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. М. Малюга; [за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця]. – Житомир : ПП "Рута", 2003. – 476 с.
7. Корягін М. В. Основи наукових досліджень : навчальний посібник / М. В. Корягін, М. Ю. Чік. – Київ : Алерта, 2013. – 622 с.

Статья посвящена определению места криминалистической невербалистики в системе криминалистики. Охарактеризованы факторы и измерения формирования криминалистической невербалистики. Выделены этапы формирования криминалистической невербалистики и определены стадии формирования криминалистической невербалистики. Доказана необходимость выделения криминалистической невербалистики как самостоятельной отрасли научного знания.

Ключевые слова: криминалистика, система криминалистики, невербальная информация, измерения криминалистической невербалистики, криминалистическая невербалистика.

The article is devoted to the definition of the place of criminalistical nonverbalistics in the criminalistics system. The stages of the formation of criminalistical nonverbalistics are highlighted. The factors of the formation of criminalistical nonverbalistics are described. The necessity of distinguishing criminalistical nonverbalistics as an independent branch of scientific knowledge is proved.

Key words: criminalistics, criminalistics system, non-verbal information, measures of criminalistical nonverbalistics, criminalistical nonverbalistics.

